

ДИСБАЛАНС ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ ЯК НАСЛІДОК ПЕРЕКОСІВ ЦІНОУТВОРЕННЯ

© Хомин І., 2011

Досліджено способи вирішення проблеми подолання дисбалансу експортно-імпортних операцій. Наголошується, що намагання зберегти ті чи інші сегменти зовнішнього ринку не можуть суперечити виваженому ціноутворенню на експортні товари.

Ключові слова: дисбаланс, експорт, імпорт, ціноутворення.

IMBALANCE EXPORT-IMPORT OPERATIONS CONSEQUENTIAL WARP PRICING

© Хомин І., 2011

The article examines ways to overcome the imbalance problem of export-import operations. It is noted that attempts to keep certain segments of the foreign market must not be contrary to prudent pricing exports.

Key words: imbalance, exports, imports and pricing.

Постановка проблеми. Ще ранні меркантилісти: В. Стаффорд (1554–1612), Г. Скаруффі (1519–1584), Б. Даванцатті (1529–1606) у своєму вченні висунули доктрину активного грошового балансу, який можливий за умови “жорсткої регламентації грошового обігу та зовнішньої торгівлі”. Відповідно до неї “категорично заборонялося вивезення золота і срібла за межі країни, стимулювалося вивезення товарів за кордон та продаж їх за максимально високими цінами, всебічно обмежувався імпорт шляхом запровадження високих митних зборів на товари, що ввозяться” [4, с. 38].

Теперішній же стан в Україні у сфері зовнішньоекономічних відносин є прямо протилежним майже за всіма позиціями цієї доктрини, отож, ця проблема має важливе наукове і практичне значення і тому заслуговує на дослідження чинників, котрі зумовили її виникнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Не можна стверджувати, що проблема зовнішньоторговельних взаємовідносин залишається осторонь уваги науковців. Приміром, деякі автори наголошують, що “в Україні кризові явища розвиваються за рахунок не стільки зовнішніх, скільки внутрішніх причин, зокрема:

1. Значне зростання обсягів зовнішньої заборгованості приватного сектору (до 100 млрд. доларів) внаслідок високих темпів кредитування за рахунок залучення кредитних ресурсів за межами країни, що є серйозною загрозою дестабілізації курсу гривні у зв'язку з необхідністю погашення великих обсягів короткострокового боргу (29 млрд. грн.) та значним дефіцитом рахунку поточних операцій.
2. Невиправдано високий рівень доларизації та великі зобов'язання банків в іноземній валюті.
3. Виникнення дисбалансу між попитом і пропозицією іноземної валюти на міжбанківському рахунку.
4. Неконтрольоване зростання імпорту в Україну, у зв'язку з чим від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі досягло 12,5 млрд. доларів” [3, с. 17].

Водночас, повністю підтримуючи резонансність цих висновків, необхідно зауважити, що тут констатується стан верхньої частини айсберга зовнішньоекономічних відносин, а його нижня частина – власне економічні чинники, що це зумовили, – потребують подальших досліджень.

Цілі статті. Відтак, як завдання статті, визначено дослідження першопричин виникнення дисбалансу експортно-імпортних операцій, який не тільки перевищив нині вказану цитованими авторами позначку від’ємного сальдо зовнішньої торгівлі, але це вже дістало ознаки стійкого тренду, що загрожує “точкою неповернення” до активного торговельного балансу.

Адже, поза тим, що наведена доктрина раних меркантилістів донині є аксіомою у зовнішньоекономічних відносинах, і тривалий час принаймні виглядало, ніби до 2004 року її в Україні у цій сфері дотримувались, раптово постала проблема дисбалансу експортно-імпортних операцій і пасивного сальдо за ними, відтак очевидною є необхідність її наукового осмислення та обґрунтування шляхів вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Динаміка зовнішньоторговельних операцій в Україні нагадує економічний софізм Ф. Бастіа (1801–1850), для ілюстрації якого він наводив приклад: “Пан Т*** відправив із Гавра у Північно-Американські Штати корабель, навантажений французькими товарами, переважно тими, які називаються *паризькими виробами*¹, на 200 тис. франків. Ця цифра була об’явлена на митниці... Але при виході з порту нещасний корабель затонув... Тим часом митниця, зі свого боку, вписала 200 тис. франків у відомість *вивізних товарів*. Оскільки їй буде нічого записати на звороті аркуша у відомості *ввізних товарів*, ... то в корабельній аварії побачать ясний і чистий прибуток для Франції у 200 000 франків. Із цього можна вивести... висновок: Франція володіє найбільш простим засобом для щохвилинного подвоєння своїх капіталів. Для цього їй досить провезти ці капітали через митницю і повикидати їх у море” [1, с. 634–635].

Правда, з тією відмінністю, що по-перше, вивозяться з України не “паризькі вироби”, а вкрай необхідні для власних потреб. По-друге, все відбувається відповідно до слів іншого вченого – Дж. Кейнса, який з посиланням на меркантилістів зауважував, що вже вони розуміли: надмірна конкуренція (а саме такою нині вона є на ринку металу, хімічних засобів, електроенергії тощо) може привести до невідповідного для країни співвідношення цін на експортні й імпортні товари.

Зокрема, він указав: “Так, Мелін писав у своєму “*Lex Mercatoria*” (1622): “Не старайтесь продавати дешевше інших на шкоду державі під приводом збільшення торгівлі. Торгівля не розширюється, коли товари дуже дешеві, тому що дешевизна витікає із слабого попиту й браку грошей, що й робить речі дешевшими; навпаки, торгівля збільшується, коли наяву достаток грошей і товари дорожчають, користуючись попитом” [2, с. 312].

Звісно, наведений перед тим економічний софізм Ф. Бастіа багатьма не буде сприйнято як аргумент, мовляв, на те він і софізм, тобто логічний виверт, який навмисне імітує формальну правильність мислення. Бо насправді пасивне сальдо – це втрати громадян держави, у той час, як прибуток є виграшем одного пана Т***. Українські ж реалії до цього додають ще й абсолютну втрату іноземної валюти, яка досить часто осідає в офшорних зонах, тому доктрина меркантилістів проявляється стосовно вітчизняної економіки у повній мірі.

Тим більше, що в Україні реалією у зв’язку з цим є інший парадокс, описаний Огюстом де Сен-Шамансом (1777–1861), державним радником і протекціоністом: “Якщо з нормального обсягу виробленої продукції якої-небудь країни, оціненого в 50 мільйонів франків, буде продано за кордон товару на 15 мільйонів, то решта товару на 35 мільйонів, будучи не в змозі задовольнити нормальний попит, підвищаться в ціні і дійдуть до вартості 50 мільйонів” [1, с. 646]. Отож важливість вирішення проблеми подолання дисбалансу в експортно-імпортних операціях переоцінити годі, бо загальні втрати економіки України через це надто вагомі (табл. 1).

Зокрема, упродовж 2005–2009 рр. Україна “профінансувала” економіку інших держав на суму 51,2 млрд. доларів США, інакше кажучи, віддавши із-за надмірного імпорту 1,7 бюджетів рівня 2010 року. В окремі роки доходило до того, що негативне сальдо за експортно-імпортними операціями досягало більше ніж половину суми Державного бюджету – як-от у 2007–2008 рр.

¹ Паризькими виробами називались предмети розкоші, головним чином, жіноча одежа і парфумерія – основна стаття вивозу Парижу.

Порівняння сальдо експортно-імпортних операцій за 2000–2009 рр.

(млн. дол. США)

Співвідношення обсягів експорту та імпорту товарів за 2000-2004 роки				Співвідношення обсягів експорту та імпорту товарів за 2005-2009 роки			
Роки	Експорт	Імпорт	Сальдо	Роки	Експорт	Імпорт	Сальдо
2000	14572,5	13956,0	616,5	2005	34228,4	36136,3	- 1907,9
2001	16264,7	15775,1	489,6	2006	38368,0	45038,6	- 6670,6
2002	17957,1	16976,8	980,3	2007	49296,1	60618,0	- 18321,9
2003	23066,8	23020,1	46,7	2008	66954,4	85535,3	- 18580,9
2004	32666,1	28996,8	3669,3	2009	39695,7	45433,1	- 5737,4
Разом	104527,2	98724,8	5802,4	Разом	221542,6	272761,3	- 51218,7

Джерело: Статистичні збірники “Регіони України” за 2007-2009 рр.

Якби вдалось утримати у 2005–2009 рр. співвідношення експорту товарів до їхнього імпорту хоча б на середньому рівні, досягнутому впродовж 2000–2004 рр., не кажучи вже про останній рік цього періоду, коли воно було найвищим, то про негативний платіжний баланс в Україні знали би хіба що з теорії (рис. 1).

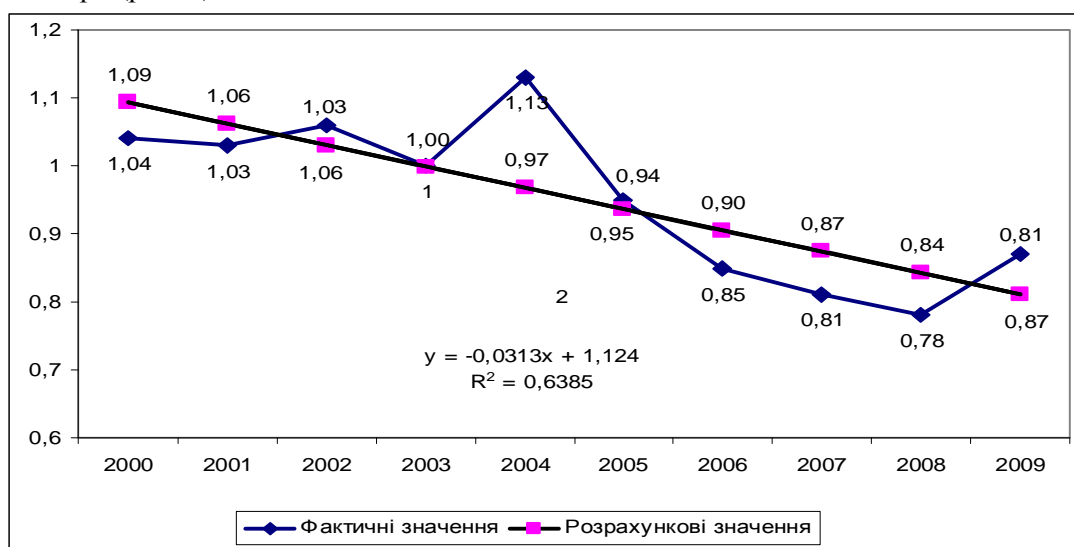

Рис. 1. Коефіцієнти покриття експортом імпорту за 2000–2009 рр. та їхнє вирівняне значення
Джерело: Статистичні збірники “Регіони України” за 2007–2009 рр.

Зокрема, ці розрахунки показують, що у 2005–2009 рр. можна було б, замість вивезення за рубіж 51,2 млрд. доларів США (а це рівнозначне ігноруванню настанови раних меркантилістів щодо категоричної заборони вивезення золота і срібла за межі країни), отримати приплив іноземної валюти на суму $(221,5 \times 1,04 - 221,5) = 8,9$ млрд. дол. США.

Певна річ, можна заперечити, що ці розрахунки умовні, базуються не на суворих економічних реаліях, а на ідеалістичних припущеннях, що насправді так і є. Але як тоді пояснити, що у найбільшому регіоні-імпортері, зокрема Донецькій обл., підтверджується цілковита реальність таких розрахунків, оскільки динаміка платіжного балансу у 2004–2009 рр. тут була саме такою, яка вимальовується у наведених раніше припущеннях (рис. 2).

Отож цілком переконливим можна вважати, що ігнорування доктрини раних меркантилістів призвело до надмірних втрат для економіки України, які складаються не тільки із зафіксованого від’ємного сальдо зовнішньої торгівлі, але й упущених можливостей мати позитивне сальдо за експортно-імпортними операціями при перевищенні суми перших мінімум 8,9 млрд. дол. США – якщо враховувати середні співвідношення за 2000–2004 рр., або ж навіть максимум – у сумі

$(221,5 \times 1,13 - 221,5) = 28,8$ млрд. дол. США – коли брати за вихідну величину платіжний баланс зовнішньої торгівлі за 2004 рік, який був апогеєм для України у сенсі позитивного співвідношення експортно-імпорتنих операцій.

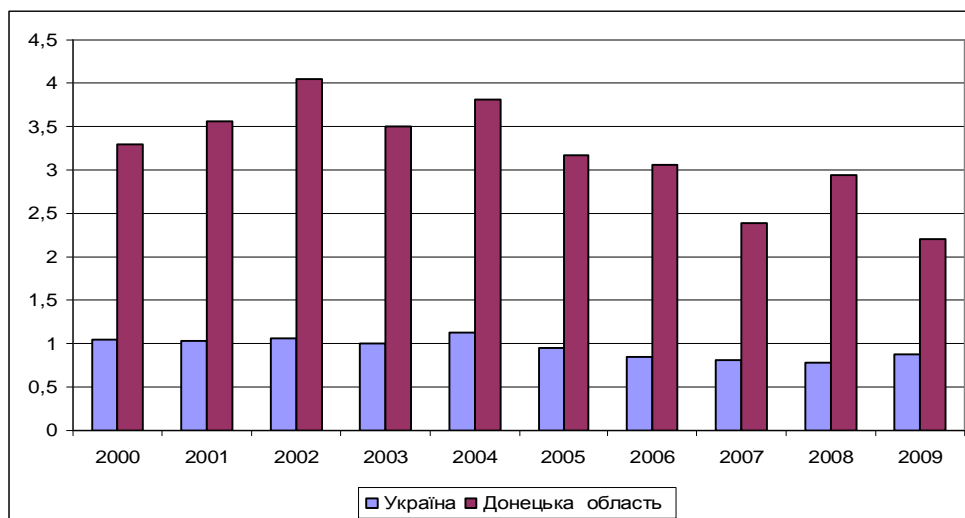

Рис. 2. Коефіцієнти покриття експортом імпорту товарів в Україні та Донецькій області за 2000–2009 рр.
Джерело: Статистичні збірники “Регіони України” за 2007–2009 рр. – С. 436–438

Далі ж воно стало від’ємним, причому в 2005–2008 рр. у десятки разів перевищувало зовнішнє фінансування Державного бюджету України (табл. 2).

Таблиця 2

Співвідношення від’ємного сальдо за експортно-імпортними операціями та інвестицій в основний капітал в Україні за 2005–2009 рр.

Показники	Роки				
	2005	2006	2007	2008	2009
Від’ємне сальдо:					
– доларів США;	– 1907,9	– 6670,6	– 18321,3	– 18580,3	– 5737,4
– млн. грн. ² .	15263,2	53364,8	146575,2	148647,2	15899,2
Зовнішнє фінансування, млн. грн.					
Інвестиції в основний капітал, млн. грн.	948,2	4806,6	2971,9	3829,5	44799,9
	93096	125254	188486	233081	15177,7
Співвідношення, %:					
– до зовнішнього фінансування;	16,1	11,1	49,3	38,8	1,02
– до інвестицій в основний капітал	16,4	42,6	77,8	63,8	30,2

Джерело: Статистичні збірники “Регіони України” за 2005–2009 рр. – С. 113, 436–438; Статистичний щорічник України 2009. – С. 58.

Видається, що таких коштів було б достатньо для інвестицій, котрі забезпечили би інноваційний розвиток України на всіх вирішальних напрямках, насамперед у металургії, хімічному комплексі, видобутку нафти і газу, аграрному секторі тощо, адже вони цілком зітавні із загальною сумою вкладень в основний капітал: навіть у кризовий 2009 рік становили стосовно них 30,2 відсотка і все таки перевищували зовнішні запозичення в 1,02 раза.

² Розраховано за курсом 8 грн./долар.

Власне таке перевищення від'ємного сальдо за експортно-імпортними операціями над зовнішніми запозиченнями нашоухує на думку, чи не є першопрчиною і джерелом других та надмірного росту споживчих цін на внутрішньому ринку, отже, інфляції, яка ніяк не може вгамуватися й загрожує знову знецінити національну грошову одиницю.

Отож, аби уникнути таких негативних наслідків, якими рясніють інтернет-видання, залякуючи всім, на що здатна криза, аж до дефолту включно, треба насамперед розібратись зі структурою імпорту, вилучивши з неї насамперед предмети розкоші. Звісно, можна вказати, що імпорт товарів забезпечує децищу доходів Державного бюджету України. Але це лише слабка втіха, бо по-перше, ці кошти ніяк не нівелюють надмірних втрат валютних ресурсів.

По-друге, ПДВ, отриманий від продажу імпортних товарів, за принципом бумеранга, вдаряє по видатках бюджету, і не тільки тому, що його сплачують всі покупці, зокрема й ті, які фінансуються із бюджету, але й через непряме підштовхування виплат громадянам, насамперед щодо оплати праці, та й соціальних.

Отож врешті-решт виходить, що гиря платіжного дисбалансу зовнішньоекономічних відносин стримує вітчизняні інвестиції, але це завуальовано згаданим податком та податком на прибуток підприємств. Але вже без жодного камуфляжу видно, що вона має стабільний крен у бік інвестування закордонного виробника.

Чи не в такому дисбалансі криється надмірний рівень інфляції (за період січень 1998 року – січень 2011 року він досяг 500,9 відсотка), причому це відбувалось на тлі зростання диспаритету купівельної спроможності громадян України, передусім стосовно найбільш цінних продуктів харчування.

Й ось тут ми мимоволі підходимо до наразі риторичного запитання, яка ж усе таки головна причина, коли при стрімкому нарощуванні експорту власної продукції це відразу зумовило не те, що адекватний, а випереджаючий ріст імпорту товарів, причому й таких, яких в Україні мало би не тільки вистачати, але й повинен бути значний надлишок, якщо виходити з уже досягнутих у минулому показників виробництва. Тут мається на увазі передусім невикористаний потенціал аграрного сектору стосовно забезпечення хоча б власних потреб у продовольчих товарах.

Адже навіть якщо брати за відправну точку показники 1990 року (а вони не були апогеєм розвитку тваринництва), то очевидно, що Україні цілком під силу збільшити поголів'я тварин, відтак виробництво м'ясо-молочної продукції у кілька разів проти теперішнього рівня.

Відтак алогізмом виглядає, що при потенційних можливостях “прогодувати 300-320 млн. осіб, протягом останніх 15 років споживання м'яса і м'ясопродуктів у середньому за рік в розрахунку на члена сім'ї зменшилось на 43,7%, молока і молочних продуктів – на 34,1%, яєць – на 29,4%, риби та рибних продуктів – на 24,6%. ягід і винограду – на 51,8%” [3, с. 59–61].

Проте ці потенційні можливості ними й залишаються, оскільки всупереч теорії трьох факторів виробництва, сформульованої видатним французьким економістом Ж.-Б. Сеєм (1767–1832), за якою ними є праця, земля і капітал [4, с. 273], останній спрямовується не в аграрне виробництво, яке може продукувати конкурентоздатну продукцію та заодно поживавити внутрішній ринок продовольства, зважаючи на його незаповненість, тому надмірний і значною мірою неконтрольований імпорт, а в “металургію, розбудовану в роки сталінської індустріалізації”, яка “забезпечує половину експорту...”, хоч “до 60% сталі в Україні виробляється за старими технологіями” до того ж “у нинішньому стані багатомільярдні експортні доходи металургії аж ніяк не сприяють стратегічним завданням розвитку України – вони привласнюються вузьким колом осіб, а сама галузь із технологією середини минулого століття просто виснажує природний потенціал країни” [3, с. 81–82].

Причому металургійний комплекс ще й не забезпечує власних потреб навіть у чорних металах, і щороку їх імпортується в Україну на мільярди доларів США. Якщо до цього додати пільги щодо оплати вартості енергоносіїв: електроенергії та особливо – газу, власне ціна якого поряд із ціною на нафту³ зумовила дефіцит платіжного балансу за зовнішньоекономічними операціями, то нераціональність нинішньої експортно-імпортної структури стає очевидним.

³ Приміром у 2004 р., коли ціни на ці енергоносії були більш-менш помірними, співвідношення загального обсягу експорту й імпорту за енергетичними матеріалами, нафтою та продуктами її перегонки становило у найбільш енергоємному регіоні України, тобто у Дніпропетровській області – 0,58: 1,0; Донецькій області – 1,01: 1,0; Запорізькій області – 0,46: 1,0. Але вже у 2005 році воно кардинально змінилось, ставши відповідно такими: 0,18: 1,0; 0,68: 1,0; 0,32: 1,0, а далі ще більше погіршувалось.

До того ж чорний метал імпортують навіть такі гіганти металургії, як Дніпропетровська, Донецька та Запорізька області, причому у зростаючих обсягах. Це підкреслює нераціональність спрямування капіталу в цю галузь, бо очевидно, що замість закупівлі такого металу за рубежом, уже давно можна би випускати будь-які його види в Україні, зважаючи на суми іноземної валюти, які на це витрачаються тут щороку (табл.3).

Зокрема, витрачені суми на закупівлю чорних металів за рубежом не тільки зростають надто високими темпами, особливо у Дніпропетровській області, де вони за чотири роки збільшилися на 789,5 млн. доларів США, або у 3,86 разу, але й стали перевищувати іноземні інвестиції в ці регіони.

Отож видається, що замість фінансування нераціональної структури імпорту доцільніше спрямувати іноземну валюту на реконструкцію вітчизняної металургії, що дасть можливість забезпечити це швидше, ніж за рахунок іноземних інвестицій, сподівання на отримання яких з огляду на їхні обсяги, надто примарне. Адже в кожній із зазначених областей на імпорт чорних металів щороку витрачається куди більше валюти, ніж надходить іноземних інвестицій і, таким чином, знову ж виглядає, що їхнім джерелом для зарубіжних інвесторів, як це не парадоксально, є власне кошти вітчизняних імпортерів.

Таблиця 3

**Імпорт чорних металів прями іноземні інвестиції
за окремими областями України у 2005–2008 рр.**

(тис. дол. США)

Області	Показники	Роки				
		2005	2006	2007	2008	2008 р. до 2005 р., разу
Донецька	Імпорт чорних металів за рік	366,6	361,9	524,7	668,6	1,82
	Іноземні інвестиції на початок року	529,7	614,4	905,9	1355,2	2,56
Дніпропетровська	Імпорт чорних металів за рік	275,9	409,9	665,1	1065,4	3,86
	Іноземні інвестиції на початок року	821,0	1744,7	2361,9	2934,3	3,57
Запорізька	Імпорт чорних металів за рік	141,1	141,0	211,5	230,1	1,63
	Іноземні інвестиції на початок року	486,2	548,5	606,5	761,4	1,57

Джерело: Статистичні щорічники України за 2005–2008 рр. – С. 808, 748.

То можливо краще змінити напрями руху іноземної валюти, аби переламати ситуацію з експортно-імпортними операціями, тим більше, що у багатьох випадках нарощування першого досягається за рахунок демпінгових цін або ж непомірних пільг чи дотацій як промисловим, так і сільськогосподарським товаровиробникам.

Є сподівання, що саме наведення порядку у фінансовій сфері щодо руху грошових потоків, передусім в іноземній валюті, дозволить не тільки усунути наявні невідповідності щодо її раціонального витрачання, але й перекося у ціноутворенні, коли на внутрішньому ринку та чи інша продукція вітчизняних товаровиробників продається дорожче, ніж за рубежом.

Висновки і перспективи подальших досліджень Зважаючи на показники співвідношення заробітної плати й цін на продукти харчування, доводиться визнати, “що низька оплата праці не супроводжується нарощуванням інвестицій за рахунок економії на споживанні, як це було в СРСР у 30-50 роки і спостерігається у сучасному Китаї... Настав час зрозуміти економічну необхідність цивілізованого “переділу” доходів (не власності, а доходів) на користь основної частини населення

з метою збалансованості економіки, щоб надлишкові витрати на розкіш повернути на розвиток виробництва через купівельний попит”, тим паче, що “у розвинутих країнах через заробітну плату відбувається оборот понад 60% ВВП, в Україні – менше 30%” і “багатою є не та країна, де громадяни платять найменші податки чи мають змогу купувати дешеві продукти, а та, де вони найбільше заробляють” [3, с. 131–132].

Бо сподіватися на подальше розширення експорту за традиційною структурою його складових у теперішній ситуації марно, коли на ринки металопродукції вийшли такі потужні виробники, як Китай та Індія. Тим більше, що нині це, зважаючи на незадовільне співвідношення обсягів експортно-імпортних операцій, коли зростання перших зумовлює автоматичне майже 15-відсоткове збільшення вартості других, навряд чи доцільне.

Як і на те, що безконечно можна утримувати існуючий стан із заробітною платою, особливо в аграрному секторі, і перші тривожні сигнали вже надходять: виробництво у великих сільськогосподарських підприємствах не в змозі забезпечити внутрішні потреби країни в продовольстві, а ціни на сільськогосподарську продукцію відносно низькі, аби забезпечити прибуткову діяльність фермерських господарств, отже – й можливість розширення їхньої частки у виробництві, бо “не більше чверті з них є прибутковими. Основна частина ледь зводить баланс за рахунок нещадної “самоексплуатації” всіх членів селянської сім’ї [3, с. 63].

До того ж і особисті селянські господарства, апогей розвитку яких був у кінці минулого тисячоліття, поступово зменшують виробництво сільськогосподарської продукції, що надалі лише загострюватиме проблему продовольчої безпеки в Україні.

Отже, очевидно: якщо йти на випередження, то вже зараз треба переорієнтувати грошові потоки із консервації відсталих технологій на прогресивні перш за все з метою розвитку аграрного сектору, який, поряд із забезпеченням внутрішніх потреб України в продовольстві, отже відмови від значної частки його імпорту і тим самим дасть можливість коли й не знизити, то принаймні пригальмувати цінове зростання на нього. Заодно це зумовить побічний, але не менш важливий ефект, який проявлятиметься у збільшенні попиту на промислові товари, від сільськогосподарського машинобудування – передусім до всіх інших – як наслідок відносного зменшення частки сукупних витрат у бюджетних домогосподарств на продовольство. Адже “у XX столітті весь світ поступово впевнився в ефективності стимулювання розвитку економіки через свідоме нарощування споживчого попиту – в цьому полягає головний зміст кейнсіанської концепції економічного зростання” [3, с. 131].

Втім це лише суб’єктивні міркування автора, зумовлені аналізом статистичних показників у поєднанні з твердженнями економічної теорії. Тому вони можуть бути й помилковими з урахуванням реалій, що виникають у сфері зовнішньоекономічної діяльності у зв’язку зі вступом України до СОТ. Відтак подальші дослідження проблеми, яка стала основою пропонованої статті, можуть бути перспективними.

1. *Бастіа Ф. Економические гармонии. Избранное / Фредерик Бастіа; [предисл. Гр. Г. Санова; пер. с франц. Ю. А. Школенко]. – М.: Эксмо, 2007. – 1200 с.* 2. *Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – М.: Гелиос АРВ, 2002.* 3. *Ковальчук Т. Т. Актуальности политики развития / Т. Т. Ковальчук, В. К. Черняк, В. Я. Шевчук. – К.: Знання, 2009. – 326 с.* 4. *Сей Ж. Б. Трактат о политической экономии, 1803 // 25 ключевых книг по экономике / Ж. Б. Сей. – Изд. “Урал LTD”, 1999.*